

เครื่องดนตรีอีสาน



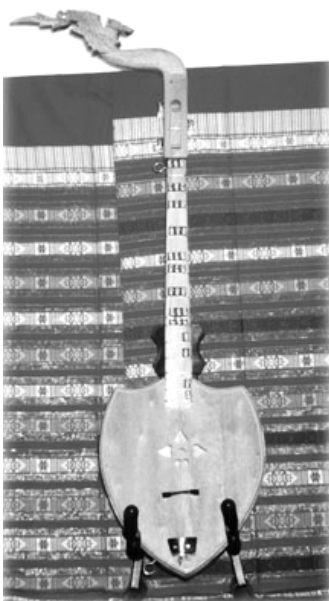
ภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นที่ราบสูงค่อนข้างแห้งแล้ง เพราะพื้นดินไม่เก็บน้ำ ฤดูแล้งจะกันดาร ฤดูฝนน้ำจะท่วม แต่ชาวอีสานนั้นส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา และมีนิสัยเป็นคนชอบสนุกสนาน จึงหาความบันเทิงได้ทุกโอกาส การแสดงของภาคอีสาน มักเกิดจากกิจกรรมประจำวันหรือเกิดจากประเพณีตามฤดูกาล โดยจะเห็นได้จาก การแสดงต่างๆ เช่น เซิ้งบุญบั้งไฟ เซิ้งแห่นางแมว การฟ้อน รำ ต่างๆ

ลักษณะการแสดงซึ่งเป็นลีลาเฉพาะชาวอีสาน คือ ลีลาและจังหวะการก้าวเท้า มีลักษณะคล้ายเต้ยแต่นุ่มนวล มักเดินด้วยปลายเท้าและสลับปลายเท้าไปข้างหลังสูง เป็นลักษณะของการเซิ้ง ดนตรีอีสาน ถือว่า เป็นเครื่องดนตรีประจำท้องถิ่นของชาวอีสาน มีการประดิษฐ์จากวัสดุที่ได้มาจากธรรมชาติ และหาได้ตามท้องถิ่นได้ง่าย ดนตรีพื้นเมืองอีสานสามารถแบ่งออกตามลักษณะของเครื่องดนตรี ได้ 4 ประเภท คือ

1. เครื่องดีด ได้แก่ พิณ
2. เครื่องสี ได้แก่ ซออีสาน
3. เครื่องตี ได้แก่ โปงกลาง กลองยาว เกราะ ฯลฯ
4. เครื่องเป่า ได้แก่ แคน หิน เป็นต้น

ดนตรีอีสาน ส่วนใหญ่แล้วการบรรเลงจะเป็นลักษณะแบบชาวบ้านไม่มีแบบแผนมากนัก ใช้ในการประกอบการแสดง ในงานรื่นเริง สนุกสนาน หรือ ใช้ในพิธีกรรมของชาวอีสาน

ความเป็นมาของพิณ



พิณ หรือ ซุง เป็นเครื่องดนตรีประเภทสายชนิดดีด (Plucked Stringed Instrument) ตระกูลเดียวกับ ซิ่ง กระจับปี่ จะเข้ แมนโดลิน ใช้บรรเลงดำเนินทำนอง นิยมทำมาจากไม้ท่อนเดียว จึงเรียกว่า ซุง ปัจจุบันเรียกว่า พิณ ไม้ที่ทำพิณนั้นส่วนมากใช้ไม้ขนุน เพราะง่ายแก่การซูด เจาะ บาก ได้ง่าย เมื่อไม้แก่เต็มที่ไม่จะมีสีสดใส เป็นสีเหลืองสวยงามตามธรรมชาติ พิณ มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อ้างอิงได้จากข้อความ

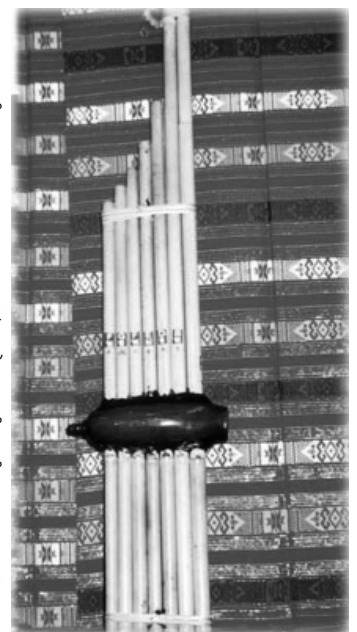
ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ที่กล่าวถึงการละเล่นพื้นเมืองและการ

เล่นดนตรีในสมัยนั้นว่า ลางจำพวกตีพิณและสีซอพุ่งตอและกรับ ฉิ่ง เรืองรำจับระบำเต็นเล่น ซึ่งให้ความหมายว่า พิณ ใช้เล่นกับซอสามสาย ประกอบกับฉิ่ง กรับมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี

อีกประการหนึ่ง ชาวไทยเรารู้จักคำว่าพิณมาพร้อมกัพุทธประวัติ ตอนที่ พระอินทราชาเสด็จลงมาตีพิณสามสายถวายเพื่อเป็นอนุสติแก่พระพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้ ว่าการบำเพ็ญเพียรแสวงหาโมกษกรรมนั้นถ้าเคร่งครัดนักก็เปรียบเสมือนการขึ้นสายพิณให้ตึงเกินไปแล้วย่อมขาด ถ้าหย่อนยานนักก็มีเสียงไพเราะ แต่ถ้าทำอยู่ในขั้น มัชฌิมาปานกลาง ก็เหมือนการขึ้นสายพิณแต่เพียงพอดีกับระดับเสียง ย่อมให้เสียงดังกังวานไพเราะ แจ่มใสดังใจความในวรรณคดีเรื่อง "พระปฐมสมโพธิกถา" พระราชนิพนธ์ ของ สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ว่า "...ขณะนั้นสมเด็จพระมรินทราชาทรงบาปในข้อปริวิตก ดังนั้นจึงทรง พิณพาทย์สามสาย มาตีถวายพระมหาสัตว์ สายหนึ่งเครื่องนักพอดิตก็ขาดออกไปเข้าก็ไม่บันลือเสียง และสายหนึ่งนั้นไม่เคร่งไม่หย่อนปานกลาง ตีตเข้าก็บันลือศัพท์ไพเราะเจริญจิต พระมหาสัตว์ได้สดับเสียงพิณก็ถือเอานิมิตนั้นทรงพิจารณาเห็นแจ้งว่า "...มัชฌิมาปฏิบัตินี้เป็นหนทางพระโพธิญาณ...."

ตำนานแคน

แคน เป็นเครื่องดนตรีพื้นเมือง ที่เป็นมรดกภาคอีสานที่เก่าแก่ที่สุด แคน เป็นเครื่องดนตรีที่มีความไพเราะมีความซับซ้อนของเสียงมาก แคนเป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่าเป็นเพลงใครเป็นผู้ประดิษฐ์เครื่องดนตรีนี้ขึ้นมา นั้น ไม่สามารถบอกได้ หรือไม่มีหลักฐานที่แน่นอนยืนยันได้ แต่มีเพียงประวัติตำนานที่เล่าขานกันสืบเรื่อยต่อมานี้



ครั้ง ก่อน นั้น มีพราหมณ์คนหนึ่งได้เข้าไปในป่าเพื่อหาล่าสัตว์ตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน และพราหมณ์นั้นได้เดินเข้าไปในป่าลึก ก็ได้ยินเสียงแว่วๆมา มีความไพเราะมาก มีทั้งเสียงสูง เสียงต่ำ บ้างสลับกันไป แล้วพราหมณ์ก็ได้เข้าไปดูว่าเสียงนั้นมาจากที่ใด ทันใดนั้นก็มองเห็นเป็นเสียงร้องของนกชนิดหนึ่ง

เรียกว่า"นกกการเวก"จากนั้นก็เดินทางกลับบ้าน แล้วนำเรื่องที่
ตนได้ยินมานั้นไปเล่าให้ชาวบ้านได้ฟัง และมีหญิงหม้ายคนหนึ่ง
พอได้ฟังแล้วเกิดความสนใจอย่างมาก เลยขอติดตามนาย
พรหมณ์เข้าไปเฝ้าเพื่อไปดูนกกการเวก ว่ามีความไพเราะจริงหรือไม่
ครั้งหญิงหม้ายได้ฟังเสียงนกกการเวกร้องก็เกิดความไพเราะ
เพลิดเพลินและติดอกติดใจ มีความคิดอย่างเดียวว่า จะทำอย่าง
ไรดีถ้าต้องการฟังอีกครั้งจะติดตามนกกการเวกนี้ไปฟังคงจะยากแค้น
นอน จึงคิดที่จะทำเครื่องแทนเสียงร้องนกกการเวก ให้มีเสียงเสนาะ
อ่อนช้อนจับใจ ดุจดั่งเสียงนกกการเวกนี้ให้จงได้

เมื่อหญิงหม้ายกลับบ้าน ก็ได้คิดทำเครื่องดนตรีต่างๆ
เช่น ตีต ลี ตี เป่า หลากๆ อย่าง ก็ยังไม่มีเสียงดนตรีชนิดใดมี
เสียงไพเราะเหมือนกับเสียงนกกการเวก ในที่สุดนางก็ได้ไปตัดไม้
ชนิดหนึ่ง เอามาประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นเครื่องเป่าชนิดหนึ่ง รู้สึก
ว่าค่อนข้างไพเราะ จึงได้พยายามดัดแปลงแก้ไขอีกหลายๆ ครั้ง
จนกระทั่งเกิดเป็นเสียงไพเราะ เหมือนเสียงร้องของนกกการเวก

จนในที่สุดเมื่อได้แก้ไขครั้งสุดท้ายแล้วลองเป่ารู้สึก
ไพเราะ อ่อนช้อนจับใจ ดุจดั่งเสียงนกกการเวก นางจึงมีความรู้สึก
ดีใจในความ สำเร็จของตนเป็นพันที่ได้ประดิษฐ์เครื่องดนตรีได้เป็น
คนแรก จึงคิดที่จะไปทูลเกล้าถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล และนาง
ยังได้ฝึกหัดเป่าหลายต่างๆ จนเกิดความชำนาญเป็นอย่างดี จึงนำ
เครื่องดนตรีไปเข้าเฝ้าฯ ถวาย แล้วนางก็ได้เป่าหลายเพลงให้พระเจ้า
ปเสนทิโกศลฟัง เมื่อฟังเพลงจบแล้วพระเจ้าปเสนทิโกศลทรง
มีความพึงพอใจอย่างมากที่มีเครื่องดนตรีประเภทนี้เกิดขึ้นและทรง
ตั้งชื่อเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า "แคน" ด้วยเหตุนี้เครื่องดนตรีที่หญิง
หม้ายที่ได้ประดิษฐ์ขึ้นโดยใช้ไม้ไผ่ร้อยเรียงติดต่อกันใช้ปากเป่า
จึงได้ชื่อว่า "แคน" มาตราบเท่าทุกวันนี้

และแคนยังมีหลายท่านที่ให้ความหมายของคำว่าแคน
บ้างกล่าวว่าแคนเรียกตามเสียงของแคน โดยเวลาเป่าเสียงแคน
จะดังออก มาว่า แคนแล่นแคน แล่นแคน แล่นแคน แต่บางท่าน
ก็ให้ความหมายว่า แคน เรียกตามไม้ที่นำมาทำเต้าแคน คือไม้ที่
ทำเต้าแคนนั้น นิยมใช้ไม้ตะเคียน หรือภาษาอีสานเรียกว่าไม้แคน
จากการสันนิษฐานจากนิยายเรื่อง หญิงหม้าย แล้วยังสันนิษฐาน
ว่าแคนได้รับอิทธิพลที่มีมาอยู่ 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ทางด้านโบราณคดี ในประเทศจีนซึ่งเป็น
ดินแดนแห่งประวัติศาสตร์ ได้บ่งบอกว่า เคยเป็นที่อยู่อาศัยของ
ชาวไทย ได้มีการขุดพบหลุมฝังศพของหญิงสาวราชินีกุลคนหนึ่ง
แถวมณฑลฮูหนาน ราว 2,000 ปี ได้ค้นพบเครื่องดนตรีจำนวนมาก
มากมาย เช่น ขลุ่ย และเครื่องดนตรีสำหรับเป่าที่มีรูปร่างคล้าย
กับแคน แต่มีเต้ายาวมาก เหมือนแคนชาวเขา ฝ่ามูเซอ แถบภาค
เหนือของไทยนั้นแสดงว่า เครื่องดนตรีประเภทนี้เคยมีอยู่แล้วใน
ประเทศจีน

ประการที่สอง ด้านวรรณคดี จากวรรณคดีพื้นบ้านอีสาน
ได้พบการใช้แคนอยู่หลายเรื่อง เช่น เรื่องท้าวฮุ่งท้าวเจือง และ
ท้าวกำกาดำ และเรื่องท้าวกำกาดำ มีตอนหนึ่งว่า กาดำใช้แคน
เป่าจับสาว ดังว่า

ท้าวกำกาดำจ้อยๆ คือเสียงเสฟเมืองสวรรค์
จนว่าฝูงคนเฒ่าเหงาอนนหายล่วง
จนว่าสาวแม่ฮ้าง คคะงอ้ออ่าวผิว
ฝูงพ้อฮ้างคิดฮ่ำคิ่งเมีย
เหลือนทนทุกข์ผู้เดียวอนแล้ว
เป็นที่อัศจรรย์แท้เสียงแคนท้าวกำ
ไผ่ได้ฟังม่วนแม้งในสว่างว่างเว
ฝูงกินข้าวคาคอค้างอยู่
ฝูงอาบน้ำป่าผ่า แล่นมา

ในปัจจุบันนี้ แคน เป็นเครื่องดนตรีที่มีความเก่าแก่มาก
ที่สุด เป็นเครื่องดนตรีที่มีความนิยมเป่ากันมาก โดยเฉพาะชาว
จังหวัดขอนแก่น ถือเอาแคนเป็นเอกลักษณ์ชาวขอนแก่น รวมทั้ง
เป็นเครื่องดนตรีประจำภาคอีสานตลอดไป และในปัจจุบันนี้ชาว
บ้านได้มีการประดิษฐ์ทำแคนเป็นอาชีพอย่างมากมาย เช่น อ.นา
หว้า จ.นครพนม จะทำแคนเป็นอาชีพทั้งหมดหมู่บ้าน รวมทั้งจังหวัด
อื่นๆ อีกมากมาย และแคนยังเป็นเครื่องดนตรีที่นำมาเป่าประกอบ
การแสดงต่างๆ เช่นแคนวง วงโปงลาง วงดนตรีพื้นเมือง รวม
ทั้งมีการเป่าประกอบพิธีกรรมของชาวอีสาน เช่น รำผีฟ้า รำภูไท
เป็นต้น รวมทั้งเป่าประกอบหมอลำกลอน ลำเพลิน ลำพื้น รวม
ทั้งหมดลำซิ่ง ยังขาดแคนไม่ได้

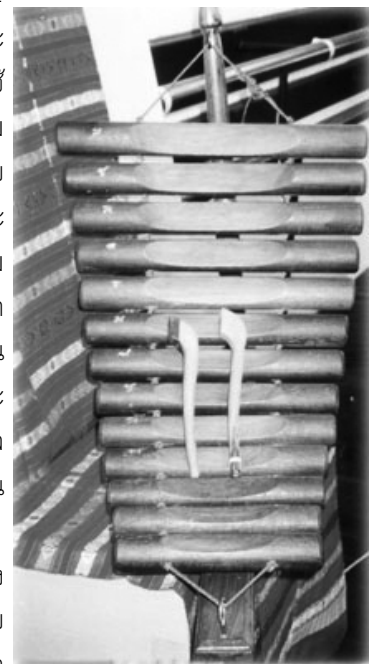
ต้นกำเนิดโปงลาง

โปงลาง เป็นเครื่องดนตรีที่พัฒนามาจาก "เกราะลอ" หรือ ขอลอ คำว่า "โปงลาง" นี้ ใช้เรียกดนตรีชนิดหนึ่ง ที่มีการ
เล่นแพร่หลายทางภาคอีสานตอนกลางและตอนเหนือ ความหมาย
ของโปงลางนั้นมาจากคำ 2

คำ คือ คำว่า "โปง" และ
"ลาง" โปง เป็นสิ่งที่ใช้
ตีบอกเหตุ เช่น ตีในยาม
วิกาลแสดงว่ามีเหตุร้าย
ตี ตอน เข้า ก่อ น พ ร ะ
บิณ ท บ าด ให้ ญา ตี โย ม
เตรียมตัวตักบาตร ตีเวลา
เย็นเพื่อประโยชน์ให้คน
หลงปากกลับมาถูก เพราะ
เสียงโปงลางจะดังกังวาล
ไปไกล (สมัยก่อนใช้ตีใน
วัด)

ส่วนคำว่า ลาง
นั้น หมายถึง ลางตี ลางร้าย
โปงลางนั้นก่อนที่จะเรียกว่า

โปงลาง มีชื่อเรียกว่า "เกราะลอ" ซึ่งเกราะลอมิประวัติโดยย่อ
คือ ท้าวพรหมโคตร ซึ่งเคยอยู่ประเทศลาวมาก่อนเป็นผู้ที่คิดทำ
เกราะลอขึ้นโดยเลียนแบบ "เกราะ"ที่ใช้ตีตามหมู่บ้านในสมัยนั้น
เกราะลอทำด้วยไม้ทมหากเลื่อม (ไม้เนื้ออ่อน สีขาว มีเสียงกังวาล



)ใช้แถววัลย์มัดร้อยเรียงกัน ใช้ตีไล่ฝูงนก กา ที่มากินข้าวในไร่
ในนา เนื่องจากเกราะล่อใช้สำหรับตีไล่ ฝูงนก กา ที่มากินข้าว
ในไร่ นา ดังนั้น จึงมีเกราะล่ออยู่ในทุกโรงนา (อีสานเรียกว่า เถียง
นา)

เมื่อเสร็จจากภารกิจในนาแล้ว ชาวนาจะพักผ่อนใน
โรงนาและใช้เกราะล่อเป็นเครื่องตี เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ
โดยเกราะล่อนี้จะตีนอกหมู่บ้านเท่านั้น เพราะมีความเชื่อว่า ถ้าตี
ในหมู่บ้านจะเกิดเหตุการณ์ไม่ดี เช่น ฟ้าฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล
เป็นต้น การเรียนการตีเกราะล่อในสมัยก่อน เป็นการเลียนแบบ
คือเป็นการเรียนที่ต้องอาศัยการจำโดยการจำทำนองของแต่
ละลาย เกราะล่อที่มี 9 ลูกนี้จะเล่นได้ 2 ลายคือ ลายอ่านหนังสือ
ใหญ่ และลายสุดสะแนน เช่นเดียวกับลายแคนและลายพิน ดังนั้น
เมื่อนำมาเล่นผสมผสานกันจึงได้วรรณคดีอย่าง

โปงลาง มีลักษณะวิธีการบรรเลงคล้ายกับระนาดเอก
คือนำท่อนไม้ หรือกระบอกไม้มาร้อยติดกันเป็นผืน และใช้ไม้ตีเป็น
ทำนองเพลง แววนตี กับเสาบ้าง ซึ่งบนรางบ้าง หรือบางทีก็ผูก
ติดกับตัวผู้บรรเลง เครื่องดนตรีชนิดนี้พบทั่วไปในหลายประเทศ
สำหรับในประเทศไทยพบในแถบภาคอีสาน และเรียกเครื่องดนตรี
นี้หลายชื่อด้วยกัน เช่นเรียกว่า หมากกลิ้งกล่อม หมากขอลอ หรือ
หมากโปงลาง เป็นต้น ที่ได้ชื่อว่า หมากขอลอ เพราะเวลาเคาะ
แต่ละลูกมีเสียงดังกังวานคล้าย ขอลอ (หมายถึง เกราะ ในภาษา
อีสาน)

ในปัจจุบัน โปงลางนอกจากจะใช้บรรเลงตามลำพังแล้ว
ยังนิยมบรรเลงรวมวงกับเครื่องดนตรีอื่นๆ เช่น พิน แคน โปงลาง
กลอง ประกอบการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน รวมทั้งการ
แสดงร่วมกับเครื่องดนตรีสากล อีกด้วย

ตำนานโหวด

โหวดเป็นเครื่องดนตรีของชาวอีสาน หรือ ของเล่นชนิด
หนึ่งของชาวอีสาน ใช้แกว่งเล่นเหมือนธนู ต่อมาโหวดได้ดัดแปลง
มาเป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสาน โหวดเกิดขึ้นในสมัยใดนั้น ยัง
ไม่สามารถบอกได้แน่นอนหรือยืนยันได้ แต่ก็มีประวัติที่เล่าเป็น
นิยายปรัมปรา สืบต่อกันมา ดังนี้

ในสมัยก่อนพุทธกาล มีเมืองหนึ่งชื่อเมืองพันทุมาลัย
เมืองนั้นมีพระโพธิสัตว์ เสวยชาติมาเป็นพระยาคางคก สมัยก่อน
มีความเชื่อเรื่องพระยาแถน เรื่องฝน ฟ้า อากาศ เจ็บไข้ได้ป่วยก็
ไปบนบานศาลกล่าวต่อพระยาแถน แต่พอมีพระยาคางคก ก็ทำ
ให้คนและสัตว์หันไปนับถือพระยาคางคก ทำให้พระยาแถนไม่พอใจ
ฝนฟ้าที่เคยตกต้องตามฤดูกาล ก็ทำให้เมืองนี้แห้งแล้งเป็นเวลา
7 ปี 7 เดือน คนและสัตว์รวมทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหารล้มตาย
ทำให้มวลมนุษย์และสัตว์เดือดิรื้อนก็เลยทำสงครามกับพระยาแถน
แต่มนุษย์ก็ไม่ชนะสักที จึงมาปรึกษากับพระยาคางคก พระยา
คางคกก็รับอาสาจะไปสู้กับพระยาแถน

พระยาคางคกก็นำทัพไปรบกับพระยาแถน แต่งตั้งให้
พระยาปลวกทำสะพานดินเป็นถนนขึ้นสู่เมืองพระยาแถน ให้พระยา

มดขึ้นไปสู่เมืองพระยาแถนก่อน
เพื่อไปเจาะตาบออาวุธยุทธโ
ปกรณ์ ให้จวนจะหัก และพระยา
ตะขาบ แมงป่อง อสรพิษทั้ง
หลาย ไปดักอยู่ตามเสื้อผ้า
อุปกรณ์ต่างๆ ที่ทหารพระยา
แถนใช้

พอถึงวันแรม 7 ค่ำ
พระยาคางคกก็นำทัพขึ้นไป
เจรจาขอพบกับพระยาแถน พระ
ยาแถนก็โกรธและไม่ประทาน
ฝนให้ แล้วก็ประกาศสงครามกัน
แผนต่างๆที่พระยาคางคก วาง
เอาไว้ก็เริ่มปฏิบัติการ ตะขาบ
แมงป่อง ก็ออกมากัดทหารให้ล้ม
ตาย ส่วนพระยาคางคกกับ
พระยาแถนก็ต่อสู้กันบนหลังช้าง
สู้กันไปกันมา พระยาแถนใช้ดาบ
ฟันพระยาคางคก ดาบก็หัก
จะใช้ตะขอเกี่ยว ตะขอหัก ใน
ที่สุดพระยาคางคกได้จังหวะ
ก็ใช้พวงศี่ (พวงนาคบาศก์) ตี
พระยาแถนได้จนตกจากหลังช้าง
พระยาแถนจึงยอมตกลงตาม
สัญญา โดยมีเงื่อนไขกันอยู่ 3
ประการ คือ

ประการที่ 1 ให้พระ

ยาแถน ประทานน้ำฝนให้เหมือนเดิม ถึงเดือนหก ถ้าฝนไม่ตก
มนุษย์จะทำบังไฟ จุดขึ้นไปเป็นการบอกกล่าว เดือนพระยาแถน
ให้ประทานฝนลงมาให้มนุษย์

ประการที่ 2 การได้ยินเสียง กบ อึ่งอ่าง เขียดร้อง
แสดงว่ามนุษย์ได้รับน้ำฝนแล้ว

ประการที่ 3 เมื่อใดที่ได้ฝนเพียงพอแล้วก็จะแกว่งโหวด
ขึ้นสู่ท้องฟ้าให้เกิดเสียงดังเป็นสัญญาณ ให้พระยาแถนทราบว่าได้
รับน้ำฝนเพียงพอแล้วเพื่อให้ลดปริมาณฝนลง หรือให้ฝนหยุด

**ปัจจุบันนี้โหวดเป็นเครื่องดนตรีที่ได้รับความนิยม
มาก และเป็นเครื่องดนตรีที่นำมาบรรเลงเข้ากับเครื่องดนตรี
อีสานได้ เช่น พิน แคน โปงลาง กลอง และเกิดเป็นวง
ดนตรีพื้นเมืองอีสานดังปรากฏในปัจจุบันนี้**



(ข้อเขียนคำจำกัดความเหล่านี้โดย นายสุรพล เนสุลินธ์ อาจารย์
ประจำวิชาดนตรีอีสาน 1 วิชาดนตรีอีสาน สาขาดนตรีไทย
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น)